

SLOVENSKÍ VYSTĀHOVALCI – CIVILNÍ „ZAJATCI“ V KANADE (1915 – 1916)

ELENA J A K E Š O V Á

JAKEŠOVÁ, E.: Slovak Emigrants – „Civilian“ Prisoners in Canada (1915 – 1916). *Vojenská história*, 9, 4, 2005, pp 83 – 91, Bratislava.

In the study the authoress describes events so far insufficiently depicted by the Slovak historiography related to Slovak emigrants in Canada after the outbreak of the World War I. She follows destinies of these citizens who through no fault of their own were caught in an unenviable situation with regard to a change in mutual relations of Austro-Hungary and Canada when the monarchy got into a military coalition hostile towards Canada. The authoress describes various forms of discriminations related to the Slovak ethnic group in Canadian conditions. She deals with a description of the life in internment camps where first of all the reservists of the Austro-Hungarian army were taken in spite of the fact that most of them directly hated Austro-Hungary and where they were under a military control and regime and they were treated as prisoners of war.

Military History. Canada. Slovak Emigrants. Years 1915 – 1916.

V kataklyzme rozpútanej vojny v máji roku 1915 K. und k. Kriegsüberwachungsamt vo Viedni (C. a k. Úrad pre vojenský dozor) prijal a odoslal rakúsko-uhorskému ministerstvu zahraničných vecí túto závažnú informáciu: „Dostali sme prostredníctvom súkromného adresáta správu, že v Kanade sa s našimi ľuďmi veľmi zle zaobchádza, pretože sa stali obeťou zlovestnej kanadskej propagandy.“¹

Informácia, pochádzajúca vari zo zdrojov vojenských spravodajských služieb, nazvala „našími ľuďmi“ vystaňovalcov z rakúsko-uhorskej monarchie žijúcich v Kanade. Podľa neoficiálnych zdrojov roku 1914 sa mohlo takýchto jednotlivcov nachádzať v Kanade okolo 200 000.² Indíciu o zlom zaobchádzaní si obaja adresáti vzápätí dali do súvisu so zmenou vo vzájomných vzťahoch oboch krajín, pretože Rakúsko-Uhorsko sa nachádzalo vo vojenskej koalícii nepriateľskej voči Kanade. Práve táto nová skutočnosť podnietila závažnú zmenu vo vzťahu Kanady, krajiny prijímajúcej imigrantov, voči prisťahovalcom z Rakúsko-Uhorska na jej území. Na základe mimoriadnej situácie po vypuknutí vojny ich kanadské ustanovizne nielenže označili kolektívnym termínom „enemy aliens“ – „nepriateľskí cudzinci“, ale zaradili ich aj do kategórie tzv. civilných zajatcov. V priebehu prvej svetovej vojny sa na rozdiel od predchádzajúcich vojnových konfliktov zmenili totiž zaužívané vojnové pravidlá. Najmä v tom, že za nepriateľov či zajatcov sa začali považovať nielen nepriateľskí vojaci, ale aj príslušníci nepriateľských štátov, žijúci na území nepriateľského štátu. Pre takýchto jednotlivcov alebo skupiny sa zaužívalo označenie civilní, alebo občianski zajatci.

¹K. und k. Kriegsüberwachungsamt Wien zo dňa 12. 5. 1915 na K. und k. Ministerium des Hauses des Äussern. Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien (ďalej HHSA), F 15, 62, 4867 pr. 15. 5. 1915.

²BOUDREAU, J. A.: Interning Canada's „enemy aliens“, 1914 – 1919. In: Canada. An History Magazine, 1974, 2 (1), s. 15. Podľa neoverených údajov sa v rokoch 1896 – 1914 vystaňovalo z Rakúsko-Uhorska do Kanady 241 065 osôb, z ktorých až 95 % tvorili Poliáci a Rusíni. In: CHMELAR, H.: Höhepunkte des österreichischen Auswanderung bis 1914. Wien : Verlag des Österreichischen Akademie des Wissenschaften 1974, s. 63.

V úvodných poznámkach by sme mali ešte zdôrazniť, že termín „naši ľudia“, ktorý Úrad pre vojenský dozor pri transfere informácie použil vo vzťahu k vystaňovalcom z monarchie, bol do istej miery abstrakciou. Treba mať na pamäti, že išlo o ľudí s pestrou škálou etnického zloženia, medzi ktorými bolo oveľa viac príslušníkov minoritných a utláčaných národností – Poliakov, Rusínov, Slovákov, Chorvátov – ako majoritných a vládnuvich národov – Rakúšanov a Maďarov. Na rozdiel od rakúsko-uhorskej byrokracie, operujúcej kolektívnym termínom „naši ľudia“, brali kanadskí imigrační úradníci značnú rozmanitosť etnického profilu prisťahovalcov z monarchie v predvojnovom období na zreteľ. Presvedča o tom skutočnosť, že kanadskí kolonizační či osídľovací agenti týmto prisťahovalcom umožňovali usádzať sa v Kanade spolu podľa ich etnickej príbuznosti.³

Impulzom k zmene viac-menej pozitívneho postoja a medzníkom, od ktorého úrady i verejnosť začali čoraz negatívnejšie vnímať jednotlivcov i celé etnické skupiny zaregistrované pri príchode v kanadských prístavoch a na hraničných prechodoch ako „Austro-Hungarians“ (alebo Germans), stalo sa vypuknutie vojny a osobitne moment, keď sa Kanada po boku Veľkej Británie ocitla vo vojnovom stave s Rakúsko-Uhorskom (a Nemeckom).⁴ Kanadské bezpečnostné zložky prejavili tendenciu interpretovať takto zaregistrovanú identifikáciu prisťahovalcov s monarchiou (a prisťahovalcov nemeckého pôvodu s Nemeckom) ako istú hrozbu pre Kanadu.⁵ Na slovanské elementy pochádzajúce z monarchie zo začiatku tiež podozrievania viac-menej nepadol, situácia sa zmenila k horšiemu, až keď sa viacerí Rakúšania a Maďari začali pred verejnosťou i úradmi pretvarovať, maskovať a priradovať sa ku skupinám slovanského pôvodu. Rozsah kamufláže zmenil situáciu až do tej miery, že všetkých prisťahovalcov s rakúskym a uhorským občianstvom bez rozdielu etnicity začali Kanadania vnímať dohromady a ako subjekty nepriateľskej moci zmenili si ich en bloc na terč intolerancie. Ako tvrdí jeden zo znalcov problematiky, situáciu zhoršovala tiež skutočnosť, že aj medzi Slovanmi sa nachádzali živly, lojálne voči Rakúsko-Uhorsku.⁶

Napriek tomu, že skutočný nepriateľ i bojiská boli ďaleko, dominantná (anglofónna a franokofónna) societa nezostala neutrálna. Opantal ju ošial' vlastenectva s prekvapujúco veľkou vnútornou deštruktívnou silou. Ako to už spravidla býva, usilovne hľadal svoje obete. Preexponovaný nacionalizmus sa zacieliť celkom jednoznačne na údajného vnútorného nepriateľa – prisťahovalcov z Nemecka a Rakúsko-Uhorska. Vyprovokovaný aktivitou skupiny nemeckých špiónov v Kanade, zrodil sa v kanadskej spoločnosti nový stereotyp – „nepriateľský

³Rakúsko-uhorský generálny konzul v Montreali poslal v decembri roku 1913 sťažnosť na Ministerstvo zahraničných vecí vo Viedni v tom zmysle, že tak imigrační úradníci, ako aj oficiálna kanadská štatistika evidujú imigrantov z Rakúsko-Uhorska, nielen podľa štátnej príslušnosti, ale zisťujú si aj ich etnicitu. HNSA Wien, F 15, 21, 86487 pr. 2. 12. 1913.

⁴V auguste roku 1914 Veľká Británie vyhlásila vojnu Nemecku a Rakúsko-Uhorsku. Vyhlásenie vojny automaticky platilo aj pre Kanadu ako súčasť Britského impéria. Kanada (Dominion of Canada) v predvečer prvej svetovej vojny disponovala samostatnosťou vo vnútroštátnych otázkach, ale zahraničné vzťahy zostávali v britskej kompetencii (British Foreign Office). V samotnej Kanade však nik nepochyboval o tom, že jej miesto vo vojnovom konflikte sa nachádza po boku Veľkej Británie. Na frontoch prvej svetovej vojny bojovalo asi 625 000 kanadských vojakov, z nich 60 000 zahynulo a 173 000 sa zranilo. Aktívnu účasť vo vojne Kanada výdatne zúčastnila osamostatňovaním sa aj v zahraničnej politike.

⁵Naturalizovaných osôb, t. z. rakúsko-uhorských prisťahovalcov s úradne získaným statusom britského poddaného v Kanade (British subject residing in Canada) bolo medzi prisťahovalcami, aspoň medzi príslušníkmi minoritných etník pramálo, lebo väčšina prichádzala do Kanady iba na krátkodobejšie zárobky, bez pôvodného zámeru usadiť sa natrvalo. V tom čase čakacia lehota na získanie „kanadského“ občianstva trvala päť rokov.

⁶REFERENCE, G. C.: Sixteen Months of Indecision. Slovak American Viewpoints toward Compatriots and the Homeland from 1914 to 1915 as viewed by the Slovak Language Press in Pennsylvania. Selinsgrove – London, Associated University Presses Inc. 1995, s. 119. U Nemcov kategóriu „nepriateľských cudzincov“, pôvodne ohraničenú na nenaturalizovaných imigrantov, rozšírili aj na Kanadánov nemeckého pôvodu druhej a ďalších generácií.

cudzinec“ („enemy alien“). Predstavoval synonymum špióna, agenta, zradcu, zakódoval odpoveď na všetky neľudskosti páchané v európskej vojne.⁷

Tento nový úkaz v spoločenskej atmosfére a nezvyčajnú angažovanosť ľudí si možno vysvetliť tak, že čoraz viac Kanadánov začalo nazerať na účasť vo vojne ako na kanadské vojnové úsilie, už nie ako na ďalšiu britskú vojnu, na ktorej sa zúčastňujú aj Kanadania.⁸ Najmä tlač sa podarilo rozpútať rozsiahlu kampaň v duchu tejto tendencie, vyzývajúc k osobnej angažovanosti každého jednotlivca, pričom nezúčastnených a pasívnych odsudzovala, odporcov dokonca žiadala uväzniť.⁹ Spoločenskú atmosféru sa jej darilo vyburcovať až do tej miery, že jednotlivci, o ktorých lojalite sa pochybovalo, museli pred rôznymi občianskymi združeniami podávať dôkazy o svojej lojalite (napríklad verejne na kolenách pobožkať /kanadskú/ zástavu).¹⁰

Anticudzinecké postoje v Kanade, v týchto nových okolnostiach „zúžené“ na prisťahovalcov z Nemecka a Rakúsko-Uhorska, prejavovali najmä kanadskí vojaci, ktorí sa vracali zranení, alebo zmrzačení z frontov. Adresne poukazovali na to, že etnické skupiny nemeckých a rakúsko-uhorských prisťahovalcov v Kanade sú agentmi znepriatelených mocností. Tieto ich postoje vyvierali aj zo staršieho podložja, z predpojatostí, ktoré anglofónna spoločnosť od dávna pociťovala voči niektorým rasám a etnikám. V ošiali vyhroteného nacionalizmu vojnových čias prvým z terčov kritiky sa stala imigračná politika vlády. Verejnou jej zazlievala, že od konca 19. storočia dokorán otvorila brány Kanady (v rámci tzv. „open-door“ immigration policy – pozn. E. J.) prisťahovalcom zo strednej a juhovýchodnej Európy, teda práve „...tej hroznej zmesi ľudí, ktorá sa k nám prihnala z týchto explozívnych európskych regiónov“.¹¹ Najvyššiu mieru nevráživosti voči tejto kategórii prisťahovalcov prejavovala verejná mienka v západných provinciách Kanady, pretože v tamojších populáciách sa nachádzal relatívne vysoký podiel prisťahovalcov, pochádzajúcich práve z Rakúsko-Uhorska, s ktorým bola Kanada vo vojnovom stave.

Stereotyp „enemy alien“ sa z úrovne predpojatosti verejnosti vzápätí pretransformoval aj do roviny štátnej politiky. Na vyhlásenie vojny federálna vláda totiž zareagovala prijatím viacerých zákonných opatrení, posilňujúcich najmä centralizáciu právomocí. Už v auguste roku 1914 prijal federálny parlament zákon o vojnových opatreniach (War Measures Act), ktorý výkonnej moci udeľoval takmer neohraničené právomoci, v análoch parlamentnej demokracie bezprecedentné. Jeden z jeho paragrafov (War Alien's Act) klasifikoval aj novoutvorenú kategóriu „nepriateľský cudzinec“ – označoval občana nepriateľskej krajiny, žijúceho počas vojny v Kanade – a zároveň slúžil ako legálny základ, umožňujúci pozbaviť ho občianskych práv.¹²

Vo verejnom živote nedala na seba dlho čakať eskalácia diskriminácie voči „enemy aliens“. Represívne opatrenia polícia zacielená v prvom rade voči imigrantom nemeckého pôvodu, či z nemeckej jazykovej oblasti, ale začali ich pociťovať aj ostatní prisťahovalci z Rakúsko-Uhorska. V októbri 1914 vláda nariadila príslušným policajným stanicám registráciu všetkých

⁷PALMER, H.: Ethnic Relations in Wartime: Nationalism and European Minorities in Alberta during the Second World War. In: Canadian Ethnic Studies, 1982, 3, s. 19. Kanadskí historici sa k mimoriadnej situácii po vypuknutí vojny vyjadrujú v tom zmysle, že reakcia verejnosti i vlády nebola ani hysterická, ani neopodstatnená. Naznačujú prirodzenú reakciu na unáhlené postoje rakúsko-uhorského konzula v Montreale, ktorý začal vyzývať rakúsko-uhorských záložníkov, aby išli bojovať za monarchiu, ako aj na iné prejavy priazne voči rakúsko-uhorskej kauze. BURNET, J. – PALMER, H.: Coming Canadians. Toronto: McLelland and Stewart Inc. 1988, s. 33.

⁸The New Encyclopaedia Britannica, s. 481.

⁹POLYPHONY, 1993, 13, s. 33.

¹⁰Encyclopedia of Canada's Peoples (ďalej ECP). Ed. P. R. Magocsi. Toronto, University of Toronto Press 1999, s. 1261.

¹¹PALMER, H., ref. 7, s. 4.

¹²ECP, s. 608.

„enemy aliens“. V Kanade zaregistrovali dovedna 88 000 „nepriateľských cudzincov“.¹³ Jednotlivcov, ktorých označili za „nebezpečných“, zároveň policajné zložky navrhli na internovanie ako civilných vojnových zajatcov.

Z toho, čo sme uviedli, je zrejmé, že prisťahovalcov z Rakúsko-Uhorska (nad 18 rokov a bez „kanadského občianstva“) prinútili zaregistrovať sa na príslušnej policajnej stanici, zobrali im odťažky prstov a vydali im cudzinecké identifikačné preukazy. Vystavili ich aj ďalším problémom a ťažkostiam, najmä pravidelnému, zväčša mesačnému hláseniu sa na príslušnej policajnej stanici.¹⁴ Cestovať (napr. za pracovnými príležitosťami) mohli takíto jednotlivci iba na základe policajného povolenia, pričom vo vojrovej výrobe (kde vyplácali najvyššie mzdy) vôbec mali zákaz pracovať, nemohli slúžiť ani ako dobrovoľníci v kanadských ozbrojených silách. Úrady okamžite zastavili aj proces naturalizácie u tejto kategórie žiadateľov. „Enemy aliens“, ktorí pri námatkovej policajnej kontrole nepredložili identifikačný preukaz, alebo sa dopustili čo i len bezvýznamného priestupku, sa ocitli na policajnej stanici a bez akéhokoľvek vyšetrovania a zdôvodňovania mohli byť uväznení.¹⁵

Napätie vo vzťahoch medzi verejnosťou, úradmi a etnickými skupinami – nemeckou a „rakúsko-uhorskou“ – a následná diskriminácia začali narastať najmä po zverejnení správy o potopení luxusného anglického parníka Lusitania s 1153 pasažiermi na palube nemeckým torpédom dňa 2. mája 1915. Prepúšťanie „nepriateľských cudzincov“ zo zamestnania v tom čase už patrilo ku každodenným praktikám, preto sa na program dňa dostala iná, oveľa vyhrotenejšia podoba diskriminácie – internovanie.¹⁶

V Kanade vláda zriadila vskutku internačné tábory pod vojenským velením – dovedna dvadsaťštyri. Za náčelníka vymenovala už penzionovaného generála Williama D. Ottera. „Nepriateľských cudzincov“ v táboroch internovali z najrôznejších príčin: od nezamestnaných, ktorých chytili na úteku do Spojených štátov amerických, cez jednotlivcov s „podozrivým správaním“, až po osoby obvinené niektorými tamjšími príliš zápalistými nacionalistami z nelojálnosti voči Kanade.¹⁷ V táboroch s internovanými zachádzali ako s vojnovými zajatcami a využívali ich ako lacné pracovné sily, najmä na lesné práce a na výstavbu a opravu ciest.

¹³V postojoch Kanadčanov možno považovať zmenu percepcie nemeckých prisťahovalcov za najrazantnejšiu. Hoci Nemci žili v Kanade už dlhé desaťročia a pokladali ich za kultúrne kompatibilných s Kanadčanmi a nikdy im nezažlievali duálnu lojalitu, vojnové udalosti zrazu zmenili druhú až tretiu generáciu nemeckého pôvodu, ktoré už prešli procesom akulturácie, na najnežiadúcejších a najhanobnejších cudzincov – robotníkom a farmárom začínajúc a manažérom alebo univerzitným profesorom končiac. Diskriminácia Nemcov sa prejavovala postupne, najprv stratou zamestnania, potom ničením ich majetku a napokon aj uväznením. Sprievodným javom antinemeckej averzie sa stalo aj premenúvanie kanadských miest a lokalít s nemeckým osídlením a názvom (napr. mesto Berlin v Ontariu premenovali na Kitchener). In: ECP, s. 607. Aj predpojatosti voči väčšine prisťahovalcov z Rakúsko-Uhorska sa vypuknutím vojny iba znásobili. Najmä moment, že nemohli (nemuseli) nastúpiť do kanadských ozbrojených síl, sa stal kameňom úrazu a zvyšoval napätie, pretože ho domáci vnímali ako škodoradostnú výzvu nenaturalizovaných mladých mužov: „Vy /kanadskí/ mládenci, choďte do vojny a my tu zostaneme a budeme zarábať peniaze!“ PALMER, ref. 7, s. 4.

¹⁴Muži, ktorí si odslúžili základnú vojenskú službu v rakúsko-uhorskej armáde, boli prinútení hlásiť sa na policajnej stanici aj dvakrát týždenne a, ak bol príslušný policajný strážmajster osobitne predpojatý, aj denne. YAWORSKY-SOKOLSKY, Z.: *The Beginnings of Ukrainian Settlement in Toronto, 1891 – 1939*. Toronto : MHSO 1985, s. 299.

¹⁵Tamže, s. 299. Z postihu internovaním vyňali iba farmárov, hoci aj táto kategória „nepriateľských cudzincov“ musela sa zaregistrovať na polícii a odovzdať zbrane. In: BURNET, PALMER, H., ref. 7, s. 33.

¹⁶Internovania „enemy aliens“ sa hlasne dožadovala aj jedna zo skupín prisťahovalcov, kanadskí Taliani, ktorí sa zhodou okolností počas vojny nachádzali na „správnej“ strane. FERENCE, ref. 6, s. 119. Postoje zamestnávateľov voči „nepriateľským cudzincom“ sa rôznili. Niektorí sa svojich zamestnancov zastali a z práce ich neprepustili, iní zasa takýchto jednotlivcov vyhodili, a tak zjednodušili ich internovanie. In: KEALEY, G. S.: *The State, the Foreign-Language Press and the Canadian Labour Revolt of 1917 – 1920*. In: *The Press of Labor Migrants in Europe and North America 1880s to 1930s*. Eds. Ch. Harzig – D. Hoerder. Bremen, Univesität Bremen 1985, s. 317.

¹⁷ECP, s. 608.

V prvej fáze pohonu na „nepriateľských cudzincov“ okrem Nemcov (okolo 2 000) v táboroch internovali aj okolo 6 000 mužov pôvodom z Rakúsko-Uhorska, väčšinou záložníkov rakúsko-uhorskej armády.¹⁸ Ako udáva kanadský historik G. S. Kealey – „skutočnosť, že väčšina z nich priamo nenávidela Rakúsko-Uhorsko, sa nebrala vôbec do úvahy“.¹⁹ Pretože sa s nimi dosť zle zaobchádzalo a v nehygienických táborových podmienkach často chorľaveli, šesťdesiatidvaja z nich tam aj zomreli.²⁰

Pokúsime sa skontretizovať aj stav deprivácie, v ktorom sa v Kanade ocitli slovenskí prisťahovalci. Išlo o nezávideniahodnú zmenu úloh. Z pozitívne prijímaných prisťahovalcov, vítaných námedzných pracovných síl na farmách i v niektorých odvetviach priemyslu, sa stali podozrivé individua. Jediným ich „previnením“ bola uhorská štátna príslušnosť. V Kanade sa v predvečer prvej svetovej vojny nachádzalo relatívne málo Slovákov, odhad čími od päťtisíc do osemtisíc, čo bol relatívne nízky počet v porovnaní so susednou, približne päťstotisícovou americko-slovenskou komunitou. Značná časť pracovala najmä v banských prevádzkach v západných provinciách Kanady, kde sa postoj voči „enemy aliens“ zvlášť vyhrotili. Najmä prevádzkovatelia baní a železničná spoločnosť Canadian Pacific Railway (Kanadská pacifická železnica) v týchto oblastiach masovo prepúšťali „nepriateľských cudzincov“, pretože Angličania a Francúzi odmietali s nimi pracovať. Dokonca požadovali ich internovanie. Slováci ako relatívne malá etnická skupina neboli dostatočne zorganizovaní ani schopní kolektívne sa brániť, či spoločne prezentovať na verejnosti svoju lojalitu voči Kanade a antipatiu voči Rakúsko-Uhorsku. Dokonca sa ako príslušníci utláčaného národa monarchie nedokázali distancovať od Rakúšanov a Maďarov v Kanade.²¹

Nepriateľskej propagande, ktorá by ich mohla postaviť do negatívneho svetla ako prisťahovalcov Rakúsko-Uhorska, dokázali však čeliť slovenskí vystťahovalci žijúci v susedných Spojených štátoch amerických. Prípadná možnosť vstupu USA do vojnového konfliktu vytvárala však rovnako zdroj ich neistoty. Ako sme už naznačili, americko-slovenská komunita, na rozdiel od kanadsko-slovenskej, bola početná, dobre zorganizovaná a schopná deklarovať pred širokou verejnosťou i úradmi, že je nielen jednotná vo svojej lojalite voči Amerike, ale rozvíja aj akcie, zacielené na rozbitie Rakúsko-Uhorska a v prospech vzniku samostatného štátu Čechov a Slovákov. Práve na základe tejto široko rozvinutej aktivity v apríli roku 1917, keď Spojené štáty americké vstúpili do európskeho vojnového konfliktu, prezident W. Wilson už mohol americkým Slovákom celkom konkrétne prisľúbiť, že ich nebude považovať za nepriateľských cudzincov v krajine.

V rozdielnych podmienkach, ako sme už uviedli, sa ocitli vzápätí po vypuknutí vojny slovenskí vystťahovalci v Kanade. Z dostupných informácií o ich reakcii na vojnové opatrenia Kanady vieme, že prepukla medzi nimi panika. Mnohí sa pokúsili opustiť Kanadu a potajme sa dostať (pešo cez hranice) do USA, kde bola pokojná situácia. Návrat na Slovensko neprichádzal do úvahy jednak kvôli obmedzenej lodnej doprave, ale aj preto, lebo aj vystťahovalec, už naturalizovaný „kanadský“ občan, mohol byť po návrate do Uhorska uväznený, ak si neodslúžil základnú vojenskú službu, dokonca aj ako záložník, ak zanedbal výzvu k nástupu do armády. Mnohí sa však z najrôznejších príčin ocitli v kanadských internačných

¹⁸ECP, s. 244. Internovali najmä po nemecky hovoriacich Rakúšanov, ale aj Rusinov Slovákov, Chorvátov, Slovincov.

¹⁹KEALEY, ref. 16, s. 317.

²⁰ECP, s. 608.

²¹Málopočetné zoskupenia slovenských imigrantov v Kanade v období do prvej svetovej vojny sa snažili udržať si aspoň akú-takú spojitost' s americko-slovenskou komunitou, ktorú opustili pôvodne kvôli výhodným pracovným podmienkam v susednej Kanade. Viacerí naďalej pociťovali, že tvoria jej odnož a v záujme vlastnej sociálnej zábezpeky sa združovali aj v odbočkách slovenských svojpomocných spolkov, ktoré mali ústredie v USA. Kanadsko-slovenská komunita nemala ešte dostatok síl, aby si vybudovala vlastnú inštitucionálnu sieť.

táboroch.²² Zaskočení nepriazňou osudu, obracali sa na príbuzných a známych v USA a ich prostredníctvom najmä na funkcionárov americko-slovenských spolkov so žiadosťou o pomoc.²³ Úpenlivých prosieb neustále pribúdalo, a tak napokon značnú dávku solidarity s internovanými krajanmi v Kanade prejavila ako najkompetentnejšia organizácia Slovenská liga v Amerike. Predseda Slovenskej ligy v Amerike Albert Mamatey začal vo veci konať. Skontaktoval sa s britským ambasádorom vo Washingtone²⁴ a požiadal ho, aby Slovenská liga v Amerike mohla vyslať do Kanady svojho zástupcu. V ligárskych a spolkových americko-slovenských kruhoch sa uvažovalo rovnako o alternatíve: predostrieť kauzu internovaných kanadských Slovákov predstaviteľom československého zahraničného odboja v Paríži so žiadosťou, aby sa vplyvné anglické, francúzske a ruské kruhy tejto veci ujali.²⁵ Napokon predsa len zvíťazila najefektívnejšia alternatíva, osobná intervencia delegáta Slovenskej ligy v Amerike u hlavného veliteľa internačných táborov v Kanade, generála Williama D. Ottera. Do Ottawy, kde sídlil W. D. Otter a jeho Internment Operations Office, disponujúci centrálnym registrom „nepriateľských cudzincov“ a internovaných osôb, poslala Slovenská liga v Amerike jedného zo svojich významných spolupracovníkov, Matúša Gazdika.²⁶ Z Pittsburghu do Ottawy vycestoval M. Gazdík 3. júna 1915.²⁷ Generálovi W. D. Otterovi, ktorý ho prijal 8. júna, sa snažil vysvetliť, že Slováci sú v Kanade väznení neoprávnene, pretože ako celok sú v monarchii utláčanou národnosťou, ktorá vojnové ciele monarchie nepodporuje. Memorandum Slovenskej ligy v Amerike (anglickú verziu – pozn. E. J.), vypracované roku 1914, najmä jeho požiadavku práva na sebaurčenie pre Slovákov, použil M. Gazdík ako dôkazový materiál. Generál W. D. Otter uznal závažnosť memorandumových argumentov, presvedčili ho o kritickom postoji Slovákov voči monarchii. Vďaka jeho pozoruhodnej osobnej ústretovosti delegát Slovenskej ligy v Amerike získal v jeho úrade potrebný dokument, povolujúci vstup do internačných táborov, ďalej aj písomný súhlas, že môže vyhľadať medzi internovanými Slovákov, vyselektovať spomedzi nich jednotlivcov lojálnych voči Kanade a odmietajúcich vojnové ťaženie monarchie a podať návrh na ich prepustenie.

²²Spomienky pionierov. Zost. I. Stolárik. Toronto : Kanadská slovenská liga 1978, s. 185. Tiež CHRENEK, F.: Bankhead, Alta, Canada. Naša Orava, roč. 3, 1920, č. 14, s. 3.

²³Časť kanadských Slovákov bola zorganizovaná v odbočkách americko-slovenských spolkov v Kanade a platila si členské príspevky v Národnom slovenskom spolku, Prvej katolíckej slovenskej jednote a iných spolkoch, a tak oprávnené očakávala aj bratskú pomoc v položení, v ktorom sa ocitla.

²⁴Britský veľvyslanec v USA zastupoval aj záujmy Kanady, ktorá v tomto období ešte nemala vlastné zahraničné zastupiteľstvá.

²⁵FERENCE, ref. 6, s. 119. Touto cestou sa zrejme riešila kauza internovaných Čechov v Kanade. Z literatúry čerpáme nasledovné tvrdenie: „Czechoslovak Benevolent Association vo Winnipegu (svojpomocný spolok českých prisťahovalcov v Kanade – pozn. E. J.) obrátil sa o pomoc na České národní sdružení v Chicagu (strešná organizácia amerických Čechov – pozn. E. J.) s požiadavkou, aby boli Česi a Slováci v Kanade uznaní za non-enemy aliens. In: ECP, s. 401-2. Zárok Českého národného združenia (poslal do Kanady tajomníka združenia dr. Jaroslava Smetanku – pozn. E. J.), ktorý nasledoval, zrejme nedopadol v prospech obojstrannej spokojnosti, preto Slovenská liga v Amerike riešila kauzu internovaných Slovákov v Kanade osobitne, resp. paralelne. V liste Jána Podbielančika z Fernie, B.C. adresovanom M. Gazdikovi do Pittsburghu z 22. 1. 1916 našla sa nasledovná zmienka o konkrétnom postupe pri spoločnom vymáhaní zajatcov z internačného tábora v Morrissey, B. C.: „Bratia Česi vyslobodily paru čvo ich tu bolo len Čechov, ale Slovakov nie... Dr. Smetana... na vipustenie Slovakov ani možno križom slamy tu nezrobil. Či zrobil inde o tom neznam.“ Dom zahraničných Slovákov, Bratislava (ďalej DZS), f. Slovenská liga v Amerike (ďalej SlvA), b. č.

²⁶Gazdík Matúš, činiteľ Slovenskej ligy v Amerike, roku 1917 tajomník Slovenskej ligy v Amerike, signatár Pittsburskej dohody, po roku 1918 pracovník československého konzulátu v Pittsburghu. In: Slovenský biografický slovník. Zv. II. Martin : Matica slovenská 1987, s. 173.

²⁷M. Gazdík vycestoval do Kanady spolu s delegátom amerických Chorvátov Josipom Marohničom, ktorý zastupoval Chorvátsky národný spolok so sídlom v Pittsburghu. Menovaný sa zaslúžil o vyslobodenie Chorvátov, ktorých internovali v táboroch severného Ontaria. RASPORICH, A. W.: For a Better Life. A History of a Croatsians in Canada. Toronto : MHSO 1982, s. 82-3. Za obdobným cieľom do Kanady údajne vycestoval aj zástupca Slovincov. In: FERENCE, ref. 6, s. 119.

Pre obmedzené finančné prostriedky, ktoré M. Gazdíkovi poskytla Slovenská liga v Amerike (jej predseda A. Mamatey v tom čase mohol zo spolkových zdrojov osobne disponovať iba hotovosťou do výšky päťsto dolárov), absolvoval cestu iba do troch internačných táborov, nachádzajúcich sa v provincii Ontario – Fort Henry, Camp Petawawa a Camp Kapuskasing. Generála W. D. Ottera osobne a správu internačných táborov na záver pobytu písomne požiadal o prepustenie 19 lojálnych Slovákov a vrátil sa do USA.²⁸

V západokanadských provinciách však jestvovali ďalšie internačné tábory, v ktorých – ako sa dalo očakávať podľa tamojšieho koncentrovaného výskytu slovenských prisťahovalcov – mohli sa nachádzať internovaní Slováci vo väčšom počte. Gordický uzol, ktorý však musela Slovenská liga v Amerike rozťať, tvorila značná finančná čiastka, potrebná na opätovné vycestovanie delegáta.²⁹ V podstate jestvovala aj možnosť, že sa na finančnom krytí značných cestovných nákladov budú spolupodieľať aj finančne relatívne silné členské organizácie Slovenskej ligy v Amerike, Národný slovenský spolok a Prvá katolícka slovenská jednota, hoci aj ďalšie organizácie, ktoré tvorili kolektívne členstvo Slovenskej ligy v Amerike, tiež vyzvali prostredníctvom tlače k priamej finančnej spolupráci³⁰. Napokon sa potrebnú hotovosť predsa len podarilo zozbierať. V decembri roku 1915 mohol generál W. D. Otter zareagovať na list A. Mamateya v tom zmysle, že berie na vedomie opätovnú cestu M. Gazdika do Kanady a vysloviť prísľub, že mu zabezpečí vstup do všetkých táborov v západokanadských provinciách.³¹

M. Gazdík s novým povolením od generála W. D. Ottera postupne ponavštevoval internačné tábory, umiestnené v provinciách Manitoba (Brandon), Alberta (Lethbridge) a Britská Kolumbia (Field, Revelstoke, Edgewood a Fernie). Na konci tejto veľkej západokanadskej misie, s výsledkami ktorej bol osobne nadmieru spokojný, podal návrh na prepustenie stovky internovaných Slovákov.³²

Aktívny prístup Slovenskej ligy v Amerike k problémom a ťažkostiam, ktoré po vypuknutí prvej svetovej vojny museli prekonávať viacerí Slováci žijúci v Kanade, spolu s textom Memoranda, predloženým na najvyšších miestach, údajne zapôsobili aj na ďalšieho vysokého vojenského hodnostára v Ottawe, generála S. Hughesa, brata kanadského ministra domobrany. Údajne vyhlásil: „Ak by bol každý rakúsko-uhorský občan takého zmýšľania, aké majú Slováci

²⁸FERENCE, ref. 6, s. 119. Na opätovnom prijatí generál W. D. Otter ubezpečil M. Gazdika, že, ak by mu predložil identifikačné čísla lojálnych Slovákov, internovaných aj v ďalších táboroch, nariadil by ich prepustenie. Z uvedeného vyplýva, že Gazdík viac-menej selektoval medzi internovanými a tými jednotlivcami, ktorí pred ním vierohodne nedokázali, že sú antihabsbursky orientovaní, na prepustenie nenavrhol. In: FERENCE, ref. 6, s.119. Zostáva iba na úrovni dohadov, akou formou M. Gazdík realizoval selekciu medzi internovanými Slovákami, či iba formou rozhovoru a či na základe členstva v kanadských odbočkách americko-slovenských spolkov, prípadne za pomoci dôveryhodného informátora.

²⁹Návrh generála W. D. Ottera, aby ďalších internovaných v nenavštvienených táboroch oslobodili iba na základe informácií veliteľov táborov, neuznali zasa činitelia Slovenskej ligy v Amerike za dostačujúci a trvali na tom, aby lojalitu týchto ľudí vyšetril osobne M. Gazdík. In: FERENCE, ref. 6, s. 121.

³⁰Otázka finančnej spoluúčasti medzi americko-slovenskými spolkami nenapredovala práve najúspešnejšie, hoci zúčastnení si uviedomovali, že koordinované úsilie je účelnejšie ako aktivity jednotlivých spolkov, vykonávané osve, pretože tie oslobodzovaciu akciu iba predražujú. A. Mamatey (zároveň predseda Národného slovenského spolku – pozn. E. J.) sa dokonca rozhodol pre rúznú osobnú urgenciu, adresovanú predsedovi Prvej katolíckej slovenskej jednoty Jozefovi Kieselovi do Scrantonu. V liste uviedol: „Písalo sa často zvlášť zo strany Jednoty (noviny Prvej katolíckej slovenskej jednoty – pozn.) o sblížení organizácií. Tu je čas ku spoločnej akcii. Teda nech je to nielen na papieri, alebo v rečiach, ale v skutkoch to sblíženie... dajte mi znať, že nedáte na ten cieľ nič, aby sa nemuselo ďalej čakať. Keby sme vedeli pozitívne, že IKSJ nedá na to nič, financoval by to sám Národný slovenský spolok.“ Kópia listu A. Mamateya z 24. 11. 1915 Jos. Kieselovi. DZS, SLvA, b. č. Prvá katolícka slovenská jednota po tejto urgencii nasledovala príklad Národného slovenského spolku a tiež prispela 250 dolármi. In: SIDOR, K.: Slováci v zahraničnom odboji. Bratislava, vl. n. 1928, s. 59-60. Národné noviny zároveň varovali, že ak sa internovaným kanadským Slovákom nepomôže, môžu sa rozpadnúť kanadské odbočky americko-slovenských spolkov, čo ohrozí život tejto komunity. In: FERENCE, ref. 6, s. 119.

³¹List generála W. D. Ottera A. Mamateyovi z 9. 12. 1915. DZS, SLvA, b.č.

³²KIRSCHBAUM, J. M.: Slovaks in Canada. Toronto: Canadian Ethnic Press Association of Ontario 1967, s. 92.

a ich Slovenská liga, potom by vláda vôbec nemusela vydržiavať internačné tábory, ktoré ju stoja milióny dolárov.³³

Vďaka pozoruhodnej ústretovosti najvyššieho vojenského velenia internačných táborov v Kanade mohla Slovenská liga v Amerike uzavrieť kapitolu nezištnej pomoci trpiacim spolurodákom. Dosiahla, že z internačných táborov v Kanade prepustili spolu 120 Slovákov. Vyskytlo sa však aj zopár jednotlivcov, ktorých, napriek Gazdíkovi návrhu, z internácie neprepustili. V archivovaných materiáloch Slovenskej ligy v Amerike sa o tom nachádzajú viaceré dôkazy.³⁴ Dôvody nerešpektovania definitívneho rozhodnutia o prepustení, ktoré udeľovalo najvyššie vojenské velenie v Ottawe, zostávajú neznáme. Viaceré súvislosti, napr. aj selekcia, ktorú medzi internovanými realizoval M. Gazdík, či viaceré intervencie v prospech internovaných,³⁵ naznačujú, že v táboroch aj začiatkom roku 1916 naďalej zotrvali niektorí slovenskí prisťahovalci.

Neodvážujeme sa a prakticky sa ani nedá presnejšie určiť, kedy aj ostatných internovaných (nielen Slovákov, ale aj iných prisťahovalcov z monarchie, pričom jednotlivcov nemeckého pôvodu neprepúšťali) definitívne prepustili z internačných táborov. Tieto termíny boli zrejme značne pohyblivé, ale bolo to pravdepodobne v priebehu roku 1916³⁶. V Kanade začal sa vynárať akútny nedostatok pracovných síl najmä následkom rapidného nárastu zbrojárskeho priemyslu. Ako sa napokon ukázalo, aj v podmienkach vojnového stavu a v pomeroch ovplyvnených xenofóbiou, predsa len zvíťazilo pragmatické myslenie a internovaných poprepúšťali.³⁷

Treba iba dodať, že osudy vyslobodených jednotlivcov, ako naznačujú pramene, sa odvíjali rôzne. Niektorým sa bez problémov podarilo nastúpiť na pôvodné pracoviská, či dokonca získať povolenie, aby mohli odísť do USA. Iní zase prácu vôbec nedostali, alebo ich prinútili odpracovať si ešte istý čas tam, kde to potreby ekonomiky vyžadovali, ale bez nároku na mzdu.

Iné pramene zasa prezrádzajú, že aj dodatočne vyslovované mienky o pomeroch, panujúcich v internačných táboroch, sa značne rozchádzajú. Na jednej strane sa vyskytli názory, ktoré internáciu spojenú s prácami v lese považovali za ľahší údel v porovnaní s obvyklým pracovným zaradením slovenských prisťahovalcov, ktorí sa zväčša živili ťažkou prácou v banenských prevádzkach.³⁸ Na druhej strane sa iným pomery v táboroch javili drastické, až kruté.³⁹ Je teda otázne, či zverejnená mienka M. Gazdika o tom, že zaobchádzanie s internovanými osobami a ich životné podmienky sú dobré,⁴⁰ vystihuje realitu. Úmrtia šesťdesiatichdeviatich

³³Tamže, s. 92.

³⁴Napr. telegram J. Wagnera z Natalu, B.C. adresovaný M. Gazdíkovi zo dňa 31. 1. 1916 s textom, že John Marmot, ktorého Gazdík navrhol na prepustenie, prepustený nebol. DZS, SlvA, b.č.

³⁵Napr. list kňaza slovenskej rímskokatolíckej farnosti vo Fort Williame Johna Novotného M. Gazdíkovi do Pittsburghu z 19. 1. 1916, v ktorom sa menovite prihovára za vyslobodenie troch uväznených Slovákov z jeho farnosti v tábore Kapuskasing. DZS, SlvA, b.č.

³⁶ECP, s. 244. V lokalite Fort William, Ontario, kde sa koncentrovalo dosť slovenských prisťahovalcov, z vďačnosti založili si roku 1916 odbočku Slovenskej ligy v Amerike so 150 členmi. STOLÁRIK, I.: Kanadská slovenská liga 35-ročná. Toronto, Kanadská slovenská liga 1967, s. 9.

³⁷Výnimku však neudelili nemeckým prisťahovalcom. Približne 2 000 z nich zostalo v internačných táboroch, ktoré zostali otvorené až do februára 1920. In: ECP, s. 608. Generál W. D. Otter po skončení vojny neprestajne korešpondoval s príslušnými vládnyimi kruhmi o zdraví škodlivom pobyte internovaných v táboroch. Tie však nejavili ochotu prepustiť ich, lebo podľa ich mienky „...situácia vo svete nebola ešte zďaleka taká jednoduchá a najľahším riešením bolo ponechať ich naďalej v táboroch“. In: Multiculturalism and Ukrainian Canadians. In: Polyphony (Toronto, MHSO) 1993, 13, s. 51.

³⁸List Jána Podbielančika z Fernie, B. C. adresovaný M. Gazdíkovi z 22. 1. 1916. DZS, SlvA, b.č.

³⁹Dňa 11. 1. 1916 generál W. D. Otter oznámil M. Gazdíkovi do Pittsburghu, že dvoch Slovákov (Rudolfa Olíčka a Jozefa Pisona) vážne zranili ozbrojení strážcovia počas nástupu do železničných vozňov kvôli prevozu z jedného internačného tábora do druhého, jedného z nich vážne bajonetom do chrbta. List, orig. DZS, SlvA, b.č.

⁴⁰FERENCE, ref. 6, s. 119.

internovaných prisťahovalcov z Rakúsko-Uhorska v priebehu jedného roka naznačujú skôr negatívnu skúsenosť, najmä, ak máme na zreteli skutočnosť, že vystáhalcami boli zväčša mladí zdraví muži v najproduktívnejšom veku.

Neradostný osud postihol iba menšie percento z celkového počtu slovenských vystáhalcov v Kanade. Vojnová prosperita, vyvolaná rapidným nárastom zbrojárskeho priemyslu a veľkým dopytom po poľnohospodárskych produktoch zasa iným jednotlivcom, ktorých sa represálie natoľko nedotkli, veľmi zlepšila životné podmienky. Napr. v provinciách Alberta a Britská Kolumbia niektorí slovenskí prisťahovalci počas vojny veľmi dobre zarábali, takže vojna sa pre nich skončila slušnými úsporami, alebo kúpou domu a jedného – dvoch automobilov (jedného do práce a druhého na výlety).⁴¹

Pripisovanie negatívnych charakteristík týmto cudzincom a intolerancia voči „enemy aliens“ v Kanade viac-menej nezanikli ani po vojne. V Kanade sa nanovo zdvihla vlna nevráživosti, dokonca sa zopakovali tlaky poprepúšťať „nepriateľských cudzincov“ zo zamestnania, aby sa uvoľnili pracovné miesta pre príslušníkov demobilizovanej kanadskej armády, vracajúcich sa z frontov.⁴²

Prežívajúce anticudzinecké postoje sa po skončení vojny pretransformovali aj do kanadskej prisťahovaleckej politiky. Roku 1919 Kanada celkom zatvorila svoje prístavy a hraničné prechody pred prílevom prisťahovalcov z bývalých nepriateľských krajín.⁴³ Dokonca sa nepovoľovalo ani spájanie rodín, t. z., že prisťahovelec si nemohol do Kanady priviesť ani ženu, ani deti. Táto skutočnosť prinútila mnohých, aby krajinu opustili. Okrem toho vláda prijala roku 1919 ďalšie represívne opatrenie, paragraf 41 imigračného zákona, ktorý oprávňoval federálne orgány deportovať „nebezpečných cudzincov“ z krajiny. Postihlo to aj zopár rakúsko-uhorských imigrantov. Obvinených z poburovania nedobrovoľne deportovali späť do Európy. Navyše roku 1919 sa kanadská vláda rozhodla predĺžiť čakaciu dobu na naturalizáciu u imigrantov z bývalých nepriateľských krajín z piatich na desať rokov.⁴⁴

Stereotyp „enemy alien“ sa prejavil ako veľmi húževnatý. Traumatizujúca skúsenosť z vojnového obdobia poznačila ďalší vývin bývalých „nepriateľských etník“ v Kanade. Na konflikt lojalít zväčša odpovedali kamuflovaním svojej pôvodnej etnicity. Prioritou po vojnových rokoch sa stali akulturačné snahy, pôvodnú slovenskú komunitu nevynímajúc, až kým ju nezre-vitalizovala ďalšia vlna slovenských prisťahovalcov v druhej polovici 20. rokov 20. storočia.

⁴¹Zpráva o návštěvě některých československých osad v západní Kanadě. Správa generálního konzula Československé republiky v Montreale F. Květoňa z 24. 4. 1929 Ministerstvu zahraničních věcí a v odpise Ministerstvu sociální starostlivosti v Praze. Státní ústřední archiv Praha : Ministerstvo sociální péče, šk. 3966, 10 626.

⁴²Razie proti „nepriateľským cudzincom“ uskutočňovali najmä vojnoví veteráni, ktorí nedostali očakávané dobre platené zamestnania. Túlili sa preto po mestách, vyhľadávali cudzincov, odvádzali ich na políciu a žiadali prepustiť zo zamestnania. Polícia sa iba miestami pokúšala mierniť výčiny veteránov. In: YAWORSKY – SOKOLSKY, ref. 14, s. 299-300. Jediný nám známy verejný a organizovaný prejav solidarity voči spojeneckej kauze sa uskutočnil v septembri roku 1918 v baníckej oblasti na hraniciach Alberty a Britskej Kolumbie, nazývanej Crow's nest Pass. Na pochode z Franku do Bellevue a následnom mítingu vyjadrili Česi a Slováci žijúci v tejto oblasti pod spojeneckými zástavami svoju lojalitu Kanade a Spojencom vo vojne. In: PALMER, H.: Land of the Second Chance. Lethbridge, The Lethbridge Herald 1972, s. 197.

⁴³Obmedzenie prisťahovania sa týkalo Nemcov, Rakúšanov, Maďarov, Bulharov a Turkov. Z hľadiska prijímania prisťahovalcov Nemecko zostalo aj po roku 1923 tzv. neuprednostňovanou krajinou (nonpreferred country). Do kategórie „preferred class“ Nemcov preradili až roku 1927. Public Archives of Ontario, fond RG 76, Vol. 145, File 34274, Hungarian Immigration 1909 – 1923.

⁴⁴ECP, s. 607.